

Сидорук Т. М., Діденко І. П.
Національний дендрологічний парк «Софіївка» НАН України

ІНТРОДУКЦІЯ ВИДІВ ТА СОРТІВ РОДУ *HEMEROCALLIS* L. У НАЦІОНАЛЬНОМУ ДЕНДРОЛОГІЧНОМУ ПАРКУ «СОФІЇВКА» НАН УКРАЇНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В ОЗЕЛЕНЕННІ

У статті викладено результати випробування декоративно-цінних видів та сортів роду *Hemerocallis* L. (Лілійник) в умовах Національного дендропарку «Софіївка» НАН України. Визначено календарні строки фенофаз та їх тривалість, морфологічні особливості та декоративні якості. На основі отриманих даних оцінено успішність інтродукції досліджених видів в умовах дендропарку та визначено перспективи використання їх в озелененні.

Вступ

Сучасне декоративне квітникарство є галуззю, яка швидко розвивається і найважливішим його завданням — постійне розширення асортименту квітково-декоративних рослин різного призначення в озелененні. Джерело збагачення культурної флори — колекційні фонди декоративних рослин, зібрані в ботанічних садах та дендропарках як головних центрах збереження генофонду багатьох рослин та їх культурних різновидів [8, 10].

У Національному дендрологічному парку «Софіївка» НАНУ щорічно поповнюється колекція трав'янистих рослин новими видами та сортами. Одним з таких представників є рід *Hemerocallis* L.

Історія культури лілійників бере початок з глибокої давнини. Центр їх видового різноманіття знаходиться в Китаї, де і почали їх культивувати. З Китаю в Європу лілійники потрапили через Середню Азію. Широка селекційна робота розпочалася у 30-х роках ХХ ст. в США і пов'язана з іменем Стаута, який відкрив нову еру у дослідженнях лілійників [9].

У 1946 р. створено американське товариство гемерокалісоводів, до каталогів якого занесено понад 40 тис. сортів [2]. В Україні відомі роботи І. В. Бурлакової та І. В. Уляновської — Нікітський ботанічний сад [2, 11], Р. І. Пельтіхіна та І. І. Крохмаль — Донецький ботанічний сад [7].

Рослини роду Лілійник (*Hemerocallis*) — трав'янисті багаторічники. Раніше рід належав до родини лілійних (*Liliaceae* Juss.), зараз

виділений у самостійну родину *Hemerocallidaceae* R. Br. [8]. Рід нараховує понад 25 видів [13], в Україні — 3 [12].

Матеріали та методика досліджень

Наукові дослідження проводили згідно із загальноприйнятими методиками. Початок і кінець фенофаз встановлювали відповідно до методики фенологічних спостережень у ботанічних садах [6]. Створення колекцій і вивчення їх проводили за методикою В. М. Білова та Р. А. Карпісонової [3]. Вегетативне розмноження вивчали за методикою І. В. Верецагіної [4]. Морфологічні терміни наводяться згідно «Ілюстрованого довідника з морфології квіткових рослин» (С. М. Зиман, С. Л. Мосякін та ін.) [5].

Збір колекції лілійників у Національному дендропарку «Софіївка» було розпочато в 80-х роках ХХ ст., яка була отримана з приватної колекції Польщі. Поповнення колекції відбувалось з метою вивчення біоморфологічних особливостей, декоративних якостей, особливостей розмноження та використання у сучасному озелененні. В колекції дендропарку «Софіївка» нараховується сім видів та 16 сортів. Крім цього, шість видів поки що не визначені.

Результати досліджень та їх обговорення

Лілійник — кореневищний розетковий геофіт, багаторічна трав'яниста літньозелена рослина з галузистим, іноді повзучим кореневищем і мичкуватими, шнуровидними, часто веретеноподібними,

потовщеними коренями. Кореневища ростуть ортотропно, а на деякій відстані (у *H. fulva* (L.) L. — 25–30 см, а у *H. lilio-asphodelus* L. — 9–10 см) від материнської рослини виходять на поверхню ґрунту, і на кінці кореневища утворюється пагін, який можна живцювати.

Листки прикореневі, сидячі, двоядні, щільнокраї, гострі на верхівці, від вузько- (0,6–0,8 см у *H. minor* Mill.) до широко- (1,9–4,0 см) у *H. hybrida* 'Pink Damask') лінійних, літньозелені. Висота квітконосного пагону у лілійників різна, але у більшості вони піднімаються вище листків і лише у *H. hybrida* 'Sammy Russell' — на рівні, а у *H. dumortieri* Mott. і *H. h.* 'Sw. Andrżki Bobola' — навіть нижче.

Квітки лійкоподібні, зібрані на кінцях безлистоного квітконоса у суцвіття — волоть. Число квіток на рослині різне в залежності від сорту, віку рослини, а також від погодних умов. Так, у сорту *H. hybrida* 'Zagloba' через рік після висаджування поділеної рослини спостерігали на одному квітконосі лише 10–15 квіток, через 5 років — 23, а через 10 (в посушливий 2007 рік) — 28.

Представлені в колекції таксони мають широку кольорову гаму забарвлення квіток. Можна виділити сорти з жовтим забарвленням квіток (від лимонно-жовтих до насичено-жовтих), жовто-помаранчевим (від світло-помаранчевих до коричнево-помаранчевих), бордовим (від світло до темно-бордових). На жаль, немає з білими квітками, але є з двоколірним забарвленням *H. hybrida* 'Mikando Jauped'or' (помаранчевим з блідо-рожевим) та махрові густо-помаранчеві — *H. fulva* var. *flore-pleno hort.*

Показником успішності фізіологічного стану садових рослин є активний ріст та збереження декоративності впродовж досить тривалого періоду. Тому при фенологічних спостереженнях основна увага приділялась фазі цвітіння, його початку та тривалості [1].

Лілійники, які є в колекції, квітують від травня до серпня. Тривалість цвітіння залежить від кількості закладених бутонів, а також від погодних умов. Квітки розкриваються поодинокі, але іноді відразу дві—три, а зрідка і чотири водночас.

Рослини лілійників ми розмножували вегетативно (діленням та живцями) і насінням (для селекційної роботи). Поділ кореневищ доцільніше проводити навесні (до відростання рослини) або восени, коли рослина вже має переходити до стану спокою.

Кожна поділена частка повинна мати частину кореневої шийки з брунькою. Поділ (теоретично) краще виконувати руками або гострим ножом, але на практиці при достатній кількості садивного матеріалу, це частіше робиться лопатою. При цьому втрачається частина садивного матеріалу. Дуже довге коріння на третину вкорочують. З п'ятирічної рослини можна отримати 20–25 рослин, які через рік—два будуть квітувати. Поділ проводиться раз у п'ять—сім років. При посадці — на дно ямки насипають горбочок ґрунту і по ньому рівномірно розправляють корені. Після висаджування рослини добре поливають.

Можливе також розмноження живцями, але на квітконосному пагоні укорочені пагони бувають рідко. Можна зрізати стебло при основі, ледь вище кореневої шийки, тоді швидко починають відростати нові пагони. Для цього відгортають від кореневої шийки землю, гострим ножом зрізають горизонтально пагін. Оптимальний строк для цього — рання весна, коли паростки досягають лише 5–10 см. За три-чотири тижні можна отримати шість нових пагонів, а через рік-два роки рослину можна поділити.

До насінного розмноження вдаються лише при селекції. Насіння у сортових лілійників утворюється дуже рідко, зокрема при штучному запиленні, і швидко втрачає схожість.

Оцінюючи господарсько-біологічні властивості лілійників брали до уваги здатність до швидкого відростання, пошкодження хворобами і шкідниками, зимостійкість, тривалість цвітіння. Здатність до розростання визначає швидкість розмноження, тобто кількість рослин, яку можна отримати з дорослої рослини при поділі.

За всі роки спостережень (1997–2009) не відмічено вимерзання лілійників, їх висихання, пошкодження шкідниками. В посушливий період спостерігали, що перед цвітінням на листках деяких видів і сортів з'являються спочатку жовті плями, частина листків жовтіє, частково засихає. На нашу думку, причиною цього є опіки. Але після цвітіння з'являються нові листки і декоративність не втрачається. Сухі листки бажано знищувати.

Селекційна робота з лілійниками збагатила гаму кольорів оцвітіння, змінилися її розміри, форма, з'явилися хвилясті краї тощо. Але нові сорти мають і суттєвий недолік: вони менш стійкі до умов культури та гірше переносять надлишок вологи.

Як результат проведеного вивчення лілійників встановлено, що за комплексом біологічно-господарських ознак найбільш перспективними для використання в озелененні є описані нижче сорти польської колекції.

Heimerocallis hybrida 'Aneszka' — висота рослини 45–52 см, квітконос заввишки 70–75 см, на 1 квітконосі 8–12 квіток, одночасно цвіте 2–4, діаметр квітки 14–15 см. Квітки лимонно-жовті, злегка гофровані. Внутрішні пелюстки 5,8–6,0 см завширшки, 6,7–7,0 см завдовжки, зовнішні відповідно 3,5–4,0 см та 7–8 см, кінці злегка зігнуті всередину. Фаза відростання припадає на 01.04.–14.04, бутонізації — 08.06.–15.06, масового цвітіння — 30.06–17.07.

H. h. 'Angieszka' — висота рослини 50–55 см, квітконоса — 52–70 см, на одному квітконосі 8–26 квіток зі слабким ароматом, діаметр квітки 10–16 см. Квітки яскраво-жовті. Зовнішні пелюстки овальні, 3,0–3,5 см завширшки, 7–8 см завдовжки, злегка вигнуті. Внутрішні пелюстки широко-яйцевидні, 5–6 см завширшки та 7–8 см завдовжки, злегка гофровані. Фаза відростання припадає на 04.04–12.04, бутонізації 06.06–10.06, масового цвітіння 01.07–06.07.

H. h. 'Danuta' — висота рослини 30–35 см, квітконоса — 45–58 см, на одному квітконосі 8–19 квіток, діаметр квітки 13–14 см. Квітки абрикосові, зовнішні пелюстки сильно відігнуті, завширшки 3,0–3,5 см, завдовжки 7–8 см, внутрішні пелюстки гофровані, посередині пелюстки невелика смужка. Фаза бутонізації припадає на 02.03–14.04, бутонізації 15.06–7.07, масового цвітіння — 10.07–26.07.

H. h. 'Dorota' — висота рослини 52–75 см, квітконоса — 90–100 см, на одному квітконосі 6–22 квітки з ароматом, діаметр квітки 14–16 см. Квітки темно-помаранчеві. Зовнішні пелюстки яйцевидні, завширшки 3–3,5 см, завдовжки 8–9 см, внутрішні — широко-яйцевидні, завширшки 5,5–6 см, завдовжки 7–8 см, злегка гофровані. Фаза відростання припадає на 01.04–14.04, бутонізації 04.06–19.06, масового цвітіння 12.07–25.07.

H. h. 'Ewa' — висота рослини 45–50 см, квітконоса — 50–70 см, на одному квітконосі 16–48 квіток, діаметр квітки 12–19 см. Квітки блідо-жовті з приємним ароматом. Зовнішні пелюстки лінійні, 7,0–7,5 см завдовжки, 3,0–3,5 см завширшки.

Внутрішні — широко-яйцевидні, біля верхівки злегка гофровані, посередині з чіткою смужкою, довжина 8–9 см, ширина 6,0–6,5 см. Фаза відростання припадає на 01.04–10.04, бутонізації — 12.06–08.07, масового цвітіння — 15.07–30.07.

H. h. 'Kieroga' — висота рослини 45–55 см, квітконоса — 47–60 см, на 1 квітконосі 8–25 квіток, діаметр квітки 8–15 см. Квітки темно-помаранчевого кольору, мають приємний аромат. Зовнішні пелюстки лінійні, 2,8–3,0 см завдовжки, 8–9 см завширшки, злегка гофровані і вигнуті, посеред пелюстки — смужка. Фаза відростання припадає на 01.04–12.04, бутонізації — 12.06–25.06, масового цвітіння — 03.07–18.07.

H. h. 'Maniouszko' — висота рослини 30–55 см, квітконоса 53–90 см, на 1 квітконосі 9–37 квіток, діаметр квітки 10–12 см. Квітки рожеві, ароматні, зовнішні пелюстки широко-яйцевидні, завширшки 5–6 см, завдовжки 6,5–7,0 см, злегка гофровані, внутрішні — з білуватою смужкою по центру, злегка вигнуті. Фаза відростання припадає на 04.04–12.04, бутонізації — 25.06–27.06, масового цвітіння — 01.07–20.07.

H. h. 'Mewa' — висота рослини 45–50 см, квітконоса 56–89 см, на одному квітконосі від 9 до 29 квіток, діаметр квітки 12–15 см. Квітки жовто-помаранчеві, без аромату. Зовнішні пелюстки овальні, злегка вигнуті, краї світліші. Внутрішні пелюстки широкоовальні, краї гофровані, посередині ледь темніша смужка. Фаза відростання припадає на 04.04–10.04, бутонізації — 25.05–25.06, масового цвітіння — 01.08–20.08.

H. h. 'Sabina' — висота рослини 53–55 см, квітконоса 62–85 см, на одному квітконосі 9–30 квіток, одночасно цвіте 2–3, діаметр квітки 12–16 см. Квітки жовто-помаранчеві без запаху. Зовнішні пелюстки подовжено-овальні 3,5–4,0 см завширшки, 6,0–7,0 см завдовжки із загнутими краями. Внутрішні пелюстки широко-яйцевидні, гофровані, завширшки 5 см, завдовжки 8 см. Фаза відростання припадає на 08.04–15.04, бутонізації — 10.06–12.06, цвітіння — 10.07–16.07.

H. h. 'Snieszka' — висота рослини 25,0–50,0 см, квітконоса 63,0–70,0 см, на одному квітконосі від 8 до 15 квіток, діаметр квітки 18,0–23,0 см. Квітки темно-бурячкові, без аромату. Зовнішні пелюстки вузько-лінійні, загнуті назовні, завширшки 3,0–3,5 см, завдовжки 6,0–8,0 см, по краю світліша смужка. Внутрішні пелюстки овально-яйцевидні,

завширшки 4,7–5,0 см, завдовжки 6,8–7,0 см, з світлою смужкою посередині, зів жовтий. Фаза відростання припадає на 10.04–12.04, бутонізації — 15.06–17.06, масового цвітіння 03.07–20.07.

H. h. 'Sw. Andrżki Bobola' — висота рослини 42,0–45,0 см, квітконоса 29,0–37,0 см, на одному квітконосі від 6 до 12 квіток, діаметр квітки 9–15 см. Квітки темно-червоні з приємним запахом. Зовнішні пелюстки овальні, злегка загнуті, завширшки 3,0–3,5 см, завдовжки 7,0–8,0 см. Внутрішні пелюстки широкоовальні, завширшки 5,0–6,0 см, завдовжки 8,0–9,0 см, злегка підняті краї, всередині на третину жовті, край злегка гофрований. Фаза відростання припадає на 04.04–09.04, бутонізації 20.05–01.06, масового цвітіння 10.07–20.07.

H. h. 'Zagloba' — висота рослини 45,0–50,0 см, квітконоса 60,0–74,0 см, на одному квітконосі 18–40 квіток, одночасно квітує 2–3, діаметр квітки 13–17 см. Квітки темно-бордові, без запаху. Зовнішні пелюстки овальні, завширшки 3,0–3,5 см, завдовжки 8,0–9,0 см, по краю світліша смужка. Внутрішні пелюстки овальні, завширшки 4,0–5,5 см, завдовжки 7,0–8,0 см, посередині пелюстки світла смужка, краї гофровані.

H. h. 'Wester plate' — висота рослини 35,0–55,0 см, квітконоса 50,0–80,0 см, на одному квітконосі від 10 до 28 квіток, одночасно цвіте 3, діаметр квітки 12,0–14,0 см. Квітки бурачкові з легким ароматом. Зовнішні пелюстки овальні, завширшки 3 см, довжиною 6–7 см із світлою смужкою по краю. Внутрішні пелюстки овальні, гофровані, посередині світла смужка, ширина пелюстки 4,7–5,0 см, довжина 6,0–7,0 см. Фаза відростання припадає на 04.04–14.04, бутонізації — 10.06–1.07, масового цвітіння — 30.06–25.07.

Оптимальні умови для вирощування — рівномірно зволожений ґрунт і легкий притінок. В умовах дендропарку «Софіївка» лілійники ростуть на відкритих площинах і на сухих ґрунтах. Вони не потребують частого пересаджування, але коренева система з часом піднімається вище поверхні ґрунту і потребує підсіпки. Глибина обробітку ґрунту перед висаджуванням 20,0–25,0 см. Висаджують навесні (до середини травня) або восени (вересень—початок жовтня). В перші два тижні після посадки, рослинам потрібен рясний полив кожного дня або через день (залежно від погоди).

Архітектоніці та габітусу лілійників надають листки, що дозволяють використовувати їх в зеленому будівництві для створення самостійних композицій. Не менше значення в озелененні має забарвлення квіток, яке дає всі відтінки, всю гаму теплих тонів червоного, жовтогарячого та жовтого. Це дозволяє створювати з них як прості, так і складні композиції. Гарний вигляд має клумба, де поєднані білі лілії та помаранчеві лілійники, а за підбивки, поки відростуть лілії та лілійники, можна використовувати очитки.

Чудовий вигляд мають лілійники червоних та бурачкових кольорів біля адміністративного корпусу дендропарку «Софіївка», який пофарбований в жовтий колір, а групи жовтих та помаранчевих кольорів — на фоні темно-зеленого ялівцю. Декоративний вигляд мають групи лілійників на газоні.

Оскільки початок відростання лілійників припадає на 5–10 квітня, а листки розвиваються в кінці квітня, ми заповнили ділянки з лілійниками, дрібними очитками (очиток білий, о. б. 'Coral Carpet', о. їдкий), що створило гарні композиції. Також створена ділянка з використанням рослин з родів *Hosta* Tratt., *Iris* L. та *Heimerocallis* L., а для фону — були обрані рослини роду *Muscari* Mill.

Таким чином, проведені дослідження підтвердили можливість успішного вирощування, розмноження та використання в озелененні відібраних видів та сортів роду *Heimerocallis* в умовах Національного дендропарку «Софіївка».

Висновки

1. Колекція представників роду *Heimerocallis* Національного дендропарку «Софіївка» НАН України нараховує сім видів та 16 сортів.
2. В умовах дендропарку «Софіївка» лілійники ростуть на відкритих площинах і на сухих ґрунтах. Вони не потребують частого пересаджування, але коренева система з часом піднімається вище поверхні ґрунту і потребує підсіпки.
3. Дослідженнями встановлено, що за комплексом біологічно-господарських ознак найбільш перспективними для використання в озелененні є 13 сортів польської колекції.
4. Створена колекція видів та сортів лілійників може бути використана для подальшого вивчення їх біологічних особливостей, розмноження та використання в озелененні.

Перелік посилань

1. *Базилевская Н. А.* Теория и методы интродукции растений. — М.: МГУ, 1964. — 131 с.
2. *Бурлакова И. В.* Гемерокаллисы в Никитском бот. саду // Бюл. Никитского бот. сада. — 2001. — Вып. 83. — С. 12–14.
3. *Былов В. Н., Карписонова Р. А.* Принципы создания и изучения коллекции малораспространенных декоративных многолетников // Бюл. Гл. ботан. сада. — 1978. — Вып. 107. — С. 77–82.
4. *Верещagina И. В.* Вегетативное размножение декоративных многолетников. — Барнаул: Алтайское книжное издательство, 1977. — 111 с.
5. *Люстрований* довідник з морфології квіткових рослин. Навч. метод. посіб. / С. М. Зиман, С. Л. Мосякін, О. В. Булах та ін. — Ужгород: Медіум, 2004. — 156 с.
6. *Методика* фенологических наблюдений в ботанических садах СССР. — М.: ГБС АН СССР, 1975. — 27 с.
7. *Пельтихина Р. И., Крохмаль И. И.* Интродукция видов и сортов *Heimerocallis* L. (*Heimerocallidaceae* R. Br.) в Донбасс и перспективы их использования в декоративном садоводстве. — Донецк: Норд-Пресс, 2005. — 256 с.
8. *Полетико О. М.* Краснодневы (*Heimerocallis* L.) и их декоративное значение // Труды БИН АН СССР. — 1950. — Сер. VI., Вып. 1. — С. 87–93.
9. *Русинова Т. С.* Цветут в Москве // Цветоводство. — 1990. — № 4. — С. 20–21.
10. *Турчинская Т. Н.* Лилейники гибридные. — Тбилиси: Мецниереба, 1973. — 89 с.
11. *Улановская И. В.* О коллекции лилейника в Никитском ботаническом саду // Бюл. Никитского ботанического сада. — 2009. — Вып. 99. — С. 21–24.
12. *Mosyakin S. L., Fedoronchuk M. M.* Vascular plants of Ukraine. A nomenclatural checklist. — К., 1999. — 345 р.
13. *Stout A. B.* Dwarf Daylilies // Journal of the New York botanical garden, 1934. — Vol. 35. — P. 1–8.

ИНТРОДУКЦИЯ ВИДОВ И СОРТОВ РОДА *HEMEROCALLIS* L. В НАЦИОНАЛЬНОМ ДЕНДРОЛОГИЧЕСКОМ ПАРКЕ «СОФИЕВКА» НАН УКРАИНЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В ОЗЕЛЕНЕНИИ

Сидорук Т. Н., Диденко И. П.
Национальный дендрологический парк «Софиевка» НАН Украины

В статье изложены результаты испытания декоративно-ценных представителей семейств *Heimerocallidaceae* в условиях Национального дендрологического парка «Софиевка» НАН Украины. Установлены календарные сроки прохождения фенологических фаз и их продолжительности. Исследованы особенности развития вегетативных и генеративных органов. На основе полученных данных оценена успешность интродукции видов рода *Heimerocallis* и определены перспективы использования их в озеленении.

THE INTRODUCTION OF THE SPECIES AND CULTIVARS OF THE *HEMEROCALLIS* L. GENUS AND PERSPECTIVES OF IN THE LANDSCAPING

Sidoruk T. N., Didenko I. P.
National dendrological park "Sofiyivka" of NAS of Ukraine

Testing results of the valuable *Heimerocallis* specimens in conditions of the national dendrological park of Sofiyivka are given. The calendar terms of the phenological phases passing and their duration are ascertained. The peculiarities of the vegetative and generative organs development are explored. On basis of derived facts (information) the successfulness of the introduction of the special *Heimerocallis* is estimated and the perspectives of their using in the landscaping are identified.